

Iulian GRIGORIU¹

Tractatus Logico-Philosophicus la 100 de ani (I)

Tractatus Logico-Philosophicus at 100 years old (I)

Abstract: In 1921-22, when Ludwig Wittgenstein was 33 years old, his work *Logisch-Philosophische Abhandlung* appeared in the *Annalen der Naturphilosophie*, respectively *Tractatus Logico-Philosophicus*, bilingual German-English edition, published by Routledge & Kegan Paul, translated by F.P. Ramsey and C.K. Ogden. This will be the only book published by the author during his lifetime and one hundred years after its publication it still provokes intense debate and unprecedented interpretations.

In this article I aim to show where the perennial and seductive power of the *Tractatus* comes from. I consider the unity and coherence between the author's biography and his philosophical conception, the key objective and subjective moments that reflect on the work, the way in which the reader can be involved and my personal reading experience, the relationship between the surface structure of the book and its deep structure.

Here I also shed light on the author's psychological profile, his inclinations, his connection with his family and his social and historical environment, Ludwig Wittgenstein's relationships with the most important people in his life and to whom he owes the decisions that led to the writing and eventual publication of the *Tractatus Logico-Philosophicus*.

Keywords: *Tractatus Logico-Philosophicus*, biography of the author, biography of the book, logic, language, philosophy of mathematics.

ODISEEA TRACTATUSULUI

Un filosof tânăr cu o viziune atât de concentrată și convingătoare e destul de rar de găsit în istorie. În ce raporturi se află acesta cu lumea în genere, ce elemente obiective se întrunesc, ce formulă personală se activează așa încât să rezulte o operă? El trebuie să asimileze rapid, atât cât se poate, experiența înaintașilor, dar mai ales, să-și găsească un drum propriu, un sens în acord cu așteptările filosofiei dintotdeauna. La Wittgenstein, la fel ca în cazul unor Augustin, Descartes, Pascal, Schelling

¹ Senior Lecturer, PhD, „Dunărea de Jos” University of Galați, Romania, iulian_grigoriu@yahoo.com

sau Nietzsche, e vorba mai mult de o viziune, de o revelație, de un contact direct cu Ideea, și dincolo de gratuitatea consemnării unui eveniment singular, asemenea cazuri excepționale odată confirmate, ele au fost puse în legătură, chiar și de către autorii ca atare, cu extazul mistic sau cu trăirea unor experiențe fundamentale din practicile unor mistere sau contacte cu realitățile numinoase. În plus, niciun astfel de personaj nu are o explicație coerentă, justificativă asupra nașterii propriilor idei. Rămân de domeniul inefabilului operele unor astfel de autori, printre care se așază și *Tractatusul Logico-Filosofic*.

Dincolo de elementele tehnice, mai puțin relevante, prin ce virtuți își menține prospețimea și puterea de atracție acest op de câteva zeci de pagini? Am în vedere aici câteva aspecte:

1. Felul în care este implicat cititorul, experiența personală de lectură;
2. Structura cărții, felul în care se transmite mesajul, intimitatea dintre autor și cititor, fapt caracteristic de obicei operelor literare;
3. În lipsa unei revelații declarate (ca în cazul unor Descartes, Pascal, Augustin etc) aceasta se decupează din biografia cărții în legătură cu biografia decantată a autorului;
4. Miza cărții în opera integrală și liniile de receptare așa cum se configurează ele în bagajul cultural al umanității².

1. EXPERIENȚA PERSONALĂ DE LECTURĂ

La acest punct doresc să evoc, cu toată subiectivitatea asumată, felul în care am luat contact cu *Tractatusul*. Desigur că această experiență e cu totul diferită de la cititor la cititor, dar trebuie să apreciez din capul locului generozitatea operei ca atare, indiferent de specializarea lectorului. Și spun aceasta fiindcă *Tractatusul* se impune ca operă de inițiere indiferent de situarea unui receptor mai mult sau mai puțin avizat. Cartea promite, conduce, dă răspunsuri neașteptate și pe moment mulțumitoare, moment care se extinde asupra întregii lecturi. Îmi permit să mărturisesc că am început să citesc *Tractatusul* într-un spațiu de reclusiune, undeva la o mănăstire, unde mai exista un viețuitor. Bucuria coincidenței cu evadările din lume ale autorului s-a constituit într-un semn de comuniune mai profund, un spațiu mental edificat după mai multe coordonate, dar cu o

² În acest articol tratez primele trei aspecte privind istoria *Tractatusului*, ultimul punct va face obiectul unui articol ulterior.

miză foarte personală. Acest lucru m-a făcut să trec pe moment peste niște afirmații pentru mine ilizibile, dar să și continui sau să le dezvolt pe altele într-o manieră poate chiar fără legătură cu textul. Virtutea esențială a scrierii cu care aveam de-a face era că îmi propunea deja mai multe trasee de lectură, mai multe variante cu epice diferite, și nu am rezistat tentației de a-l transforma pe Wittgenstein într-un personaj de roman³, „W”, cu care am coabitat și am comunicat până în punctul în care tot ceea ce ar fi putut să apară forțat, impudic, gratuit, s-a salvat în ficțiune sau pur și simplu în literatură, fie ea și filosofică. Am aflat mai târziu că Wittgenstein a inspirat autori și regizori de film ca Werner Schroeter, Michael Hanecke, Derek Jarman sau Thomas Bernhard, cu piesa „Nepotul lui Wittgenstein”.

Cu totul alt efect ar fi avut *Tractatusul* dacă mi-ar fi fost predat rece distant, *ex-cathedra*, rupt de context și de biografia autorului. E limpede că o altă atitudine va avea filosoful conex cu universul de cercetare wittgensteinian. Nu se poate nega că *Tractatusul* conține și informație socotită de manual ceea ce devine punct câștigat și treaptă solidă în receptarea mesajului. Dar și în acest caz, Wittgenstein deschide o altă paradigmă de receptare, o alta decât o fac filosofii care se clasicizează într-un mod statuar, așa spune. Dar despre astfel de paradigme de receptare și altele, neașteptate, va fi vorba la subpunctele următoare.

Mai vreau să menționez faptul că întâlnirea cu un autor se produce într-un anumit spațiu cultural, în cazul meu s-a întâmplat în limba română cu ocazia traducerii lui Alexandru Surdu, publicată în anul 1991⁴. Pot spune că a fost o întâlnire fericită, fiindcă această variantă consider că este cea mai apropiată de adevăr dacă e să o compar cu traducerea din 2001⁵. Trecând de contingența unor astfel de situații trebuie să constat că *Tractatusul* prin excelență, pune în valoare limbajul filosofic în dauna limbii ca atare în care se exprimă. Am ajuns la concluzia că nu e neapărat nevoie să cunoști la perfecție o limbă străină ca să faci diferența dintre o traducere bună și una eronată având ca obiectiv sensul filosofic. Asemenea situații se întâlnesc în toate limbile în care se traduce *Tractatusul*, fapt care nu face decât să contribuie la notorietatea mesajului filosofic.

2. STRUCTURA CĂRȚII

Nu e vorba despre un Tratat coerent așa cum suntem obișnuiți în filosofie, cu titluri, subtitluri, idei susținute de explicații ample. Ne trezim

³ Iulian Grigoriu, *Cu Wittgenstein la mânăstire*, București, Editura Paideia, 2003.

⁴ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, traducere, cuvânt introductiv și note de Alexandru Surdu, București, Humanitas, 1991.

⁵ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, trad. Mircea Dumitru și Mircea Flonta, notă istorică Mircea Flonta, note de Mircea Dumitru, București, Humanitas, 2001.

în fața propozițiilor din *Tractatus* precum în fața *Decalogului* sau a unui sistem de legi cu valoare definitivă puse pe seama unei autorități extra-categoriale, sau extra-mundane; vorbind despre esențe, atitudini, expresii formale, fără justificări introductive sau istorice, fără apel la bibliografie, cu aspect de cartă intelectuală. Toată această etalare este o iluzie pentru că ea exprimă de fapt o pură subiectivitate, un pur raport subiectiv cu filosofia. Totuși aspectul dogmatic poate prevala pentru unii cititori, și poate fi respingător pentru alții. Nimic gratuit în atitudinea autorului, căci își declară intenția de a se adresa celor care și-au pus probleme filosofice asemănătoare. Este vorba despre o viziune unitară, concentrată, esențializată, a unui gânditor care face ordine în treburile filosofiei, atinge domeniile ei fundamentale, existență,, cunoaștere, logică, matematică, etică, limbaj, estetică, teoria valorilor, dar frizează și zone extra-filosofice cum ar fi cele cu aparență mistică, tratate cu aceeași forță de expresie, alocate domeniului tăcerii. Faptul că există șapte propoziții principale ca într-o geneză biblică sau o menora iudaică, pe ale cărei brațe se articulează alte propoziții și subpropoziții ca într-un arbore cosmic face ca autorul să apară și ciudat și paradigmatic în aceeași măsură, ca exponent sau trimis al unei noi filosofii. Cert este că totul avantajează perspectivele de propagare ale mesajului tractarian într-o primă instanță ca substrat inedit până în punctul în care se leagă de dezvoltarea întregii filosofii și maturizarea lui Wittgenstein din scrierile ulterioare *Tractatusului*, dar care nu au fost publicate decât postum.

Magia *Tractatusului* constă în faptul că nu se mărginește doar la domeniul filosofiei, ci reușește să îl transfigureze, să îl transmute într-un univers de receptare plenar, așa cum se întâmplă cu un Kafka sau Proust, dar mai ales cu poezii, caz în care poezia nu are căderea de a da explicații, de a spune sau de a arăta de unde vine și unde se duce, ci pur și simplu de a se arăta, de a se expune. Iată ideea fundamentală a *Tractatusului*: logica, limbajul, filosofia arată, expun, nu explică, se justifică prin sine, iar ceea ce întâmplător combat sau aprobă, ține de o conjunctură cu totul întâmplătoare, așa cum e relația dintre *Tractatus* și scrierile lui Russel, Whitehead, Frege, Kant, Platon, etc.

Tractatusul și toată filosofia lui Wittgenstein sunt îndatorate și chiar provocate de operele lui Frege, Russel, ale unor matematicieni precum Cantor, Dedekind, Peano, fizicieni precum Hertz, Helmholtz, Boltzmann, de tradiția logicii simbolice de la logicieni precum Leibnitz, Boole, De Morgan, Peirce până la Sheffer, Nicod. Aici se poate discuta cât de independente sunt *Tractatusul* și, în genere, scrierile lui Wittgenstein. Sunt de părere că o scriere filosofică își câștigă independența în timp și direct proporțional cu evoluția exegezei. Din această perspectivă, *Tractatusul* devine o operă paradigmatică deoarece în timp impune o nouă variantă de receptare a

filosofiei în genere, devenind o meta-filosofie și prin aceasta depășind toate proiectele unor scrieri ulterioare.

Wittgenstein avea în vedere un cititor atemporal, preocupat de filosofie și cu care ar putea stabili un dialog. Mai mult decât o relație de tip persuasiv; cartea creează un spațiu mental propice pentru întâlnirea cu cititorul. Propozițiile *Tractatusului* apar ca niște propuneri care funcționează în măsura în care se verifică practic, de exemplu teoria funcțiilor de adevăr, logica propozițiilor sau ceea ce se va numi logica predicatelor se vor aplica cu succes în situații concrete, când generalizările conceptuale și formele generale vor putea surprinde orice formă particulară de exprimare, când teoria semnificației va fi eliberată de paradoxuri, matematica și aritmetica vor fi bine fundamentate, aici la nivel logicist (personal, cred că toate aceste deziderate sunt realizabile și nu vor rămâne în filosofie și logică drept eterne insolubile, așa cum este „cearta universalilor” sau problema „minte-corp” etc.

Decalajul dintre textul filosofic ca atare și independența lui, adică jocul complex dintre puterea de a asimila și reprezenta filosofia, și de a fi asimilat ori neutralizat *de* sau *în* filosofie conduce la o inerentă inconsecvență a autorului, pe de o parte ridicând pretenția de a fi corect înțeles, așa cum ar impune o lucrare matematică, pe de alta, de a fi propus o operă deschisă, cu mize și finalități multiple. Nu trebuie să ne mire că după întâlniri, discuții, schimburi epistolare, Wittgenstein va considera că nu a fost înțeles de către Russell, iar Frege va recunoaște că după primele pagini, a renunțat la lectura cărții.

Cu toate problemele de receptare ridicate de *Tractatus* i s-a recunoscut influența determinantă asupra celor două orientări importante în filosofia secolului XX, și anume empirismul logic, și filosofia analitică, sau Școala de la Cambridge, domenii care l-au asumat pe Wittgenstein ca precursor, dar pe care filosoful le-a repudiat. Exegeza va confirma continuitatea conținutului filosofic și a expresivității filosofiei wittgensteiniene, după cum atestă ultimele decenii drept o caracteristică a filosofiei wittgensteiniene generale, una de conținut, dar și una stilistică, recunoscutibilă, cu aspect de unicat în istoria filosofiei.

3. PERIOADA DE GESTAȚIE A *TRACTATUSULUI*

Tractatusul dă măsura unei revelații disimulate filosofic, conceptual. Acest element inefabil se distribuie de-a lungul unei biografii din care îmi îngădui să extrag anumite momente determinante, relevante, destul de bine cunoscute. În acest context ineditul se amestecă cu necesarul, cu determinantul sub specia unei ecuații individuale, cu momente care ne

atrag atenția. Independent de opera ca atare, orice spectacol biografic rămâne ceva gratuit.

3.1. *Tăcerea*

Are vreo relevanță că Wittgenstein a început să vorbească pe la vârsta de 4 ani, și s-a bălbăit până pe la 20? Poate că acesta e semn al unei forme ușoare de autism și pe seama lui s-ar putea pune un comportament nesimetric, uneori strident, cu rupturi și sincop.

Eu în acest domeniu am o altă teorie, și anume că un copil își atinge maximul spiritual pe la vârsta de 4 ani, moment de cunoaștere, realizare și integrare a realului sub toate aspectele lui la un nivel complet și poetic, dar non-lingvistic, non-conceptual, non-empiric. Chiar dacă într-un asemenea posibil rămâne o indeterminare și o realizare incertă a vreunei opere, s-ar putea spune că *in nuce*, opera se regăsește în prima tăcere a copilului, așa cum stejarul se află în ghindă, dar ca să apară arborele trebuie să se întrunească condițiile favorabile și necesare. Tăcerea e un semn al operei viitoare.

3.2. *Numele, familia, prietenii, religia*

Consider că și sonoritatea numelui are relevanță în biografia filosofului. „Wittgenstein” apare cu trei generații în urmă, la străbunicul său, Ahron Meier Moses, slujbaş la principele de Sayn-Wittgenstein, care îl adoptă când evreii au fost obligați să își ia nume de familie germane; faptul că servitorul alege numele stăpânului i-a atras nu numai o ceartă, ci și o bătaie zdravănă. Deja bunicul Hermann Christian Wittgenstein era un personaj respectabil, iar tatăl Karl Wittgenstein a fost un inginer de renume și de succes, dezvoltând o industrie a oțelului la scară europeană. Acesta nu era numai posesorul unei averi fabuloase, ci și un om cu deschidere artistică, familia Wittgenstein găzduia concerte simfonice, Brahms și Mahler erau cultivați la astfel de serate și poeții Rilke și Trakl au beneficiat de sprijin financiar din partea familiei Wittgenstein și de sprijinul lui Ludwig însuși.

Seratele erau frecventate de cei mai importanți gânditori și artiști ai Vienei. Scriitorul Karl Kraus, arhitectul Adolf Loss, pictorii Gustav Klimt, Oskar Kokoschk, psihiatrul Sigmund Freud erau obișnuiți ai familiei Wittgenstein. Mama lui Ludwig, Leopoldine Kallmus era catolică, și copiii au fost botezați în religia creștină catolică, fără să fie practicanți. Ludwig Josef Johann a fost al optulea copil în familie, având trei surori și patru frați.

3.3. *Primii ani de școală, aptitudini tehnice*

După uzanțele familiei, a fost școlit acasă până la vârsta de 14 ani, după care a urmat, timp de trei ani, între 1903-1906 o școală din Linz,

resimțită ca pe o primă înstrăinare (aici a fost coleg și cu Adolf Hitler, dar fără să fi comunicat, nu există niciun remember în acest sens) și apoi cursurile Technische Hochschule din Berlin-Charlottenburg. A fost de mic pasionat de motoare și de mașinării și chiar a proiectat în copilărie miniatura unei mașini de cusut, uimind pe toată lumea.

Ludwig se îndreaptă în continuare către o carieră de ingineri înscriindu-se ca student cercetător la departamentul de inginerie la Universitatea din Manchester, din 1908, până în 1911. Aici a realizat câteva invenții în domeniul propulsiei motoarelor cu reacție proiectând o elice cu jet pentru aeronave. A avut ocazia să-și descopere interesul pentru matematică și pentru fundamentele matematicii. Se produce o trecere de la inginer la matematician și filosof al matematicii. Ingineria a fost o ocazie pentru a-și descoperi vocația de filosof, indiferent de câte temeri a avut vizavi de acest lucru. El trecea de la ceva practic la o viziune a lumii, ceea ce presupune, nu de puține ori, un fel de salt mortal, pe care Wittgenstein chiar l-a executat.

3.4. Saltul către filosofie

În momentul în care se îndreaptă către filosofie și logică se produc întâlnirile esențiale, cu Frege mai întâi, pe care îl vizitează la Jena în anul 1911 („filosoful a șters cu mine pe jos”⁶) și îi urmează sfatul de a urma cursurile lui Russel la Cambridge de la Trinity College unde va fi admis în 1912. Wittgenstein citise *Die Welt als Wille und Vorstellung* a lui Schopenhauer, lectură care îl familiarizează cu *Die Kritik der reinen Vernunft* a lui Kant (e de bănuț că aceasta a fost ordinea de lectură a celor doi mari înaintași), în aceeași măsură îl citește pe Frege cu *Die Grundlagen der Arithmetik* și *Grundgesetze der Sprache und Bedeutung*. Următorul pas va fi lectura din Russel *The Principles of Mathematics* având apoi privilegiul de a discuta direct cu autorul zone fundamentale din *Principia Mathematica* scrisă cu Whitehead, operă în trei volume care e publicată între 1910-1913.

3.5. La Trinity College, relația cu profesorul Russell

Episodul Trinity College va dura cinci semestre, din 1912 în 1913 și conține câteva momente importante din care se pot menționa în primul rând relația cu profesorii Bertrand Russel și George Edward Moore, prietenia cu David Pinsent, un tânăr matematician venit la Cambridge în 1910 ca student al lui Russell, cu Keynes (economist de anvergură Nobel), cu matematicianul G.H. Hardy și logicianul W. E. Johnson, legătura cu „Apostolii”, o organizație cu reguli și aer de societate secretă. Era locul pentru discuții și planuri îndrăznețe, de a promova un stil de viață

⁶ G.E.M. Anscombe, „Ludwig Wittgenstein”, în *Philosophy* 70, Cambridge, 1995, pp. 395-407, p. 395

nonconformist, de a face experiențe muzicale și tehnice, de a face sport; Wittgenstein asculta cu Pinsent Beethoven, Bach, Brahms, Schubert, jucau tenis, cântau împreună, Ludwig la clarinet, Pinsent la pian. Începând cu 1912 vor urma cursurile lui Moore, de psihologie filosofică.

Relația cu Profesorul Russell este una decisivă pentru cariera filosofică a lui Wittgenstein care deja în 1911 considera că se află în posesia unei soluții pentru paradoxul lui. La Cambridge au discuții ample, legate de cultură, morală, muzică, Russell, mai în vârstă cu 20 de ani, îl tratează cu afecțiune paternă și vede în Wittgenstein un continuator al operei sale. Filosoful *in spe* dă dovadă de radicalitate în concepții, pune în idei o pasiune pură, are o atitudine absolutistă, el vrea totul sau nimic, pe când Russell e detașat, temperat, chiar ironic, dar afectuos și impresionat de fervoarea și impetuoșitatea studentului și colaboratorului său. În *Autobiografie*⁷ Russell îl caracterizează pe Wittgenstein ca fiind un geniu, cu o intuiție și o inteligență sclipitoare, pe care simțea impulsul să îl asculte, să îl înțeleagă, să îl șlefuiască și să îl canalizeze.

Comunicarea dintre cei doi din perioada 1911-1914, inclusiv schimbul epistolar a fost deosebit de prielnică pentru cristalizarea ideilor din *Tractatus* dar și pentru dezvoltarea ideilor de tip *Principia*. Russell avea o concepție empirist-logicistă asupra lumii, în sensul că lumea se reduce la conexiunea unor constituenți simpli, neanalizabili, și anume datele empirice și senzoriale asimilate unor propoziții logice atomare. Dacă în *Tractatus* Wittgenstein va căuta să reabiliteze realismul conceptual al lui Frege propunând un formalism care să evite problematica și eșafodajul teoretic din *Principia Mathematica*, Russell va socoti un câștig faptul că *Principia* reușește să reducă enorma nedeterminare a problemelor fundamentelor matematicii, cu tot ce implică acestea la o teorie nu perfectă, ci cu mai puține indeterminări.

Comunicarea lor continuă și în timpul războiului când Wittgenstein îi scrie de pe front și îl anunță că dorește să publice o carte, dar numai după ce se vor întâlni și o vor discuta după război (Jurnalul filosofic din 1915, scris în creion pe foi volante, ca primă variantă de front a *Tractatusului* s-a pierdut.). Așa cum reiese din corespondența cu Russell, acesta se arată dornic de a intermedia publicarea fără să mai aștepte sfârșitul războiului, dar Wittgenstein nu îi trimite manuscrisul, cu toate că îl roagă, în caz că nu va supraviețui, să obțină hârtiile și să încerce să le descifreze.

Ray Monk surprinde acest moment delicat în *The Duty of Genius*, observând că această variantă ar fi conținut teoria semnificației și a reprezentării, metafizica atomismului logic și teoria tabelor de adevăr, analiza logică privind statutul tautologiei și contradicției, distincția dintre a

⁷ Bertrand Russell, *Autobiography*, London and New York, Routledge Classics, 2010, pp. 267, 312-313.

spune și a arăta care face superfluă teoria russelliană a tipurilor pentru dezamorsarea paradoxurilor de limbaj, dar fără conexiunea cu problemele vieții, cu etica și estetica, deschiderea spre zonele inefabile ale misticii și tăcerii din ultima parte a *Tractatusului* pe care îl cunoaștem⁸.

Comunicarea dintre ei încetează până la începutul lui 1919 când Wittgenstein este luat prizonier de italieni și îi scrie din nou. Russell îi rămăsese fidel, dar fusese el însuși închis în perioada ultimului an de război fiindcă ar fi periclitat bunele relații dintre Anglia și America prin unele articole îndreptate împotriva războiului. Nu mai știa dacă Wittgenstein este în viață și îl citează în *Introduction to Mathematical Philosophy*, menționând cercetările studentului său în ceea ce privește importanța tautologiei în definirea propozițiilor matematice.

3.6. Trăsături de familie

Wittgenstein, referindu-se la unitatea unor practici lingvistice, folosește în *Philosophical Investigation* expresia celebră „asemănări de familie”. Poate că o face subliminal, fiindcă la o familie cu 5 băieți și 3 fete, plus rudele și spațiul generos de primire al casei Wittgenstein, ne putem imagina un tablou cu asemenea reuniuni ce vin din zonele amintirilor involuntare ale copilăriei. Dar ce asemănări, altele decât cele fizice, pot așeza împreună familia Wittgenstein? Aptitudini muzicale și talent artistic, pricepere și îndemânare tehnică, o rigiditate paternă împletită cu o anume vulnerabilitate maternă care au contribuit la predispoziția copiilor spre angoasă, suicid și homosexualitate (asumată sau respinsă, resimțită ca anomalie); se mai pot remarca asimilarea imperativului datoriei, onoarei, carității și spiritul de sacrificiu, tendința spre solitudine, stoicismul, independența în gândire și în decizii.

Trei dintre cei patru frați ai lui Ludwig se vor sinucide, iar al patrulea, pianistul, va fi mutilat în război, unde își va pierde brațul drept. E vorba de Paul Wittgenstein, cel pentru care Ravel scrie în 1931 celebrul „Concert pentru mâna stângă”. Dar ceilalți frați mai mari nu și-au găsit locul în lume.

La vârsta de 14 și 15 ani, Ludwig, alături de familie trăiește drama pierderii lui Hans și Rudolf. Hans a fost să fie un mare compozitor, atâta timp cât învățase pianul și începuse să compună de la patru ani. Dar tatăl face totul ca să-l determine să se ocupe de afacerile familiei. Fuge în America, după modelul patern, pentru a-și urma vocația, dar dispare într-o barcă, în Golful Chesapeake, toate indiciile conducând la probabilitatea sinuciderii.

⁸ Ray Monk, *The Duty of Genius*, New York, Penguin Books, 1990, p. 129.

Peste circa doi ani, se întâmplă cu Rudolf, care plecase la Berlin în căutarea libertății, profesiei, fericirii. Acesta trăiește o dramă sentimentală, de natură homosexuală și se sinucide cu cianură într-o cafea, după ce pianistul localului îi cântă ceea ce va fi ultima lui tristă romanță.

Cel mai mare dintre frați, Kurt, avea un simț foarte dezvoltat al datoriei și al onoarei. El s-a ocupat de afacerile părintești, respectând dorința tatălui; va participa la război, în calitate de ofițer, dar spre sfârșitul conflagrației, într-un moment delicat, când subordonații nu-i respectă ordinele și aleg să dezerteze și nu să lupte, el se sinucide.

Această forță de a te întoarce împotriva compromisurilor curente cu viața, chiar împotriva ei, revoltă de tip kierkegaardian, e o caracteristică foarte rară și ține de asumarea absurdului existențial în virtutea unei reabilitări sau compensații într-un absolut nedeterminat unde se întrunesc proba și măsura credinței; greu de zis dacă ține de nebunie, de un refuz al vieții, de o predispoziție, sau de repulsie față de procreație dobândită în familie, de o trăsătură profundă a caracterului.

Și Ludwig a fost bântuit de gândul sinuciderii și a fost foarte aproape de a-l pune în practică. Nu în timpul războiului, ci după întoarcerea acasă din prizonierat, de n-ar fi fost descoperit întâmplător, într-o gară, de unchiul său, Paul Wittgenstein. Ludwig tocmai primise vestea morții lui Pinsent într-un accident de avion, în primăvara lui 1918. David nu a fost primit în armată din cauza fragilității fizice, dar se angajase la un centru de studii aeronautice și s-a prăbușit cu avionul în timp ce cerceta cauza producerii unui alt accident aviatic.

Ludwig era devastat și cu intenții suicidare, dar a fost convins de unchiul său să vină să locuiască la el, la Hallein, în apropiere de Salzburg. Aici a fost definitivat Jurnalul său filosofic care a fost dedicat prietenului drag: „În amintirea prietenului meu, David H. Pinsent”.

În al doilea război mondial, în calitate de cetățean britanic, nu a ezitat să-și aducă aportul și a fost acceptat ca portar și apoi ca tehnician farmacist între 1941-1943 la spitalul Guy's din Londra, cerând în mod expres să lucreze într-un loc expus bombardamentelor. Wittgenstein era deja un filosof faimos, dar a reușit să-și păstreze anonimatul, și-a demonstrat și în aceste condiții forța morală și capacitatea organizatorică.

Independent de statutul său, s-a dovedit a fi extrem de util în munca de cercetare a traumatismelor provocate de răni și și-a folosit talentul tehnic pentru a perfecționa aparatura medicală. În calitate de asistent de laborator a fost detașat până în 1944 la infirmeria regală „Victoria”, pentru continuarea cercetărilor.

Dacă în primul război, de partea cealaltă rămăseseră Pinsent și toți prietenii de la Cambridge, acum dincolo erau primii prieteni, rudele și

locurile natale. Wittgenstein a fost nu numai un caz special, ci și acela care a arătat, precum un Socrate, că filosofia este un mod de viață.

3.7. Homosexualitate?

E o înclinație grefată pe tipul său puternic de personalitate, deci nimic ieșit din comun, doar că la vremea aceea era percepută ca maladie de către morala gregară, de obște. Homosexualitatea lui Ludwig e un ingredient al unei personalități creatoare, virile, romantice și chiar melodramatice, ținând cont de tulburările și de suferințele produse de persoanele pe care le-a îndrăgit și iubit. Viața sentimentală e una secundară față de cea intelectuală, dar cea din urmă e potențată de prima, Wittgenstein a avut mereu nevoie de cineva asupra căruia să-și manifeste iubirea.

Influența mediului se împletește aici cu propriile tendințe de evadare de sub autoritatea paternă, conflict pe care tinerii familiei Wittgenstein îl conștientizează și în urma discuțiilor directe cu Freud. Societatea tinerilor vienezi (după cum o descrie Otto Weininger în cartea sa la modă atunci, *Sex și caracter*) e una non-conformistă, orientată împotriva tabuurilor sociale, a rigidității și bigotismului, după cum și societatea de la Cambridge era una exclusivistă, nu misogină sau antifeministă, ci doar cu mai mulți candidați de tip masculin la un ideal antic de camaraderie întrunind în unele cazuri dimensiunea spirituală a pederastiei; e mai greu sau chiar imposibil de a găsi o societate feminină în expedițiile nordice unde ideile vin cu răceala și cu limpezimea fiordurilor, e imposibil să te însingurezi în așteptarea unei femei care a cucerit deja lumea în căldura căminului, e foarte greu de a înfrunța absurditatea războiului cu gândul că te vei întoarce acasă.

Fiindcă homosexualitatea era socotită o boală mintală și era sancționată prin lege, dar mai ales repudiată vehement de către instituția paternă, Ludwig își va asuma această situație ca pe o damnare și își va proteja familia de astfel de bănuieli. Chiar faptul de a renunța, după moartea tatălui, din 1913 la partea sa de avere în favoarea surorilor, are semnificația eliberării de un cod moral străin.

După război, publicarea *Tractatusului*, experiența de învățător la Trattenbach și Otterthal și slujba de ajutor de grădinar de la o mănăstire din apropierea Vienei, Ludwig o cunoaște pe Marguerite Respinger, o tânără elvețiancă venită la Viena să studieze artele. Relația lor a durat din 1926 până în 1931, când Marguerite refuză căsătoria cu Ludwig.

S-au întâlnit în perioada în care Ludwig acceptase propunerea surorii sale Gretl, de a-i proiecta și ridica o nouă casă, întreprindere în care s-a implicat total, alături de renumitul arhitect Engelmann.

În timpul liber Ludwig și Marguerite se plimbau, citeau, mergeau la cinema și luau masa în localuri studentești, dar nu discutau filosofie, așa cum căzuseră de acord; Se reuneau în familie în casa lui Gretl care îi încuraja și comunica cu societatea vieneză. Marguerite exercita o influență benefică asupra lui Ludwig, prin simpla ei prezență, prin tinerețe și frumusețe. Se poate spune că ea a întruchipat arhetipul feminin al lui Wittgenstein și i-a fost model pentru un bust executat de Ludwig în atelierul unui prieten. Era vorba de o proiecție a viziunii sale despre femeie, nu de o copie a realității, lucrare a unui îndrăgostit și a unui bărbat ce și-a găsit muza. Marguerite e singura femeie de care a fost îndrăgostit și care i-a împărtășit sentimentele, lucru care a contat foarte mult pentru revenirea la filosofie și la cariera sa de la Cambridge.

În destinul formal al filosofului se pot înregistra astfel de momente determinante cu o anumită derulare și ciclicitate: însingurare, descoperirea persoanei iubite, inspirația filosofică. Iubirea față de Pilsent, Islanda, Norvegia, primul război, *Tractatusul*, după episodul în care a fost învățător și s-a retras la mănăstire, Marguerite îi reținește creativitatea; perioada de filosofie a matematicii și celelalte investigații filosofice au avut ca suport iubirea studentului de la Cambridge, Francis Skinner, și reîntoarcerea în singurătate la cabana norvegiană.

Lupta cu acceptarea și cu respingerea homosexualității consider că a fost mobilizatoare intelectual și productivă pe plan filosofic. Filosofia e un act viu, trăit, nu unul rigid, impus, moștenit, diversitatea de situații și de soluții filosofice are aceeași multiplicitate cu faptul de a fi o persoană unică, liberă, responsabilă, ce trebuie să-și elucideze raporturile cu ceilalți și cu propria natură. Cum să arăți cuiva că natura ta este reală, corectă și justificată? Cum să explici celuilalt – acesta sunt eu!

3.8. *Logică, iubire, război*

Primul stagi la Cambridge a fost o perioadă de fermentație a unor idei importante pentru *Tractatus*, aici Wittgenstein începe să scrie întâi ceea ce va fi numit de exegeză mai târziu un *Prototractatus*⁹, unde se configurează liniile manuscrisului final. Comunicarea cu Russell îl ajută să își consfințească ideile de manieră tractariană, care vor îngloba și critici la adresa filosofiei precursorilor, dar mai ales concepția lui personală,

⁹ Ludwig Wittgenstein, *Prototractatus*, ediție îngrijită de B. F. McGuinness, T. Nyberg și G. H. von Wright, traducere în engleză de D. F. Pears și B. F. McGuinness, cu o introducere istorică de G. H. von Wright și un facsimil al manuscrisului autorului, Londra, Routledge and Kegan Paul, 1971.

filosofică. În această ultimă direcție va căuta în mod expres locul propice pentru a gândi și pentru a se dedica ideilor sale, și îl va găsi, spre nord, în Islanda (care atunci aparținea Danemarcei) și în Norvegia unde face călătorii cu Pinsent. În toamna lui 1912, în excursia din Islanda, nu lipsită de peripeții, Wittgenstein se arată posesiv și îndrăgostit de Pinsent, meditează la logică, și i se limpezesc anumite idei, sau chiar este inspirat pentru altele noi, Pinsent este sensibil, îndatoritor și spune că în Islanda a întâlnit o lume nouă, care i-a trezit sentimente mistice.

Un an mai târziu, în 1913, cei doi prieteni se hotărăsc să facă o excursie în Norvegia. Wittgenstein este posesiv, gelos pe călătorii cu care Pinsent este amabil. Nevroza lui rezultă din concentrarea la problemele logicii și filosofiei luate cu el spre nord, în bagajul său de meditații, dar și din cauză că Pinsent este rezervat vizavi de efuziunile lui intempestive provocate de aceeași timiditate, spre a-i face pe plac celuilalt. Vor găsi în sfârșit locul dorit, în satul Ôistesjø, pe fiordul Hardangër, departe de lume ca să se dedice gândurilor filosofice, plimbărilor, muzicii, propriilor sensibilități. David caută să-l înțeleagă și să armonizeze eforturile și temerile prietenului său, oferind suport cercetărilor prin discuții și prin proiecte de petrecere a timpului liber¹⁰.

Ludwig va reveni singur în Norvegia și se va retrage la o fermă din Skjolden, pe malul fiordului Sogne, la nord de Bergen în izolare completă, pentru o perioadă mai mare de timp, din octombrie 1913 până la izbucnirea războiului în 1914. Aici își va construi o casă cu ajutorul unor localnici și va învăța limba norvegiană. În acest spațiu a fost vizitat de Moore căruia i-a dictat noile sale descoperiri din domeniul logicii, apărute ulterior sub titlul de *Notes dictated to G. E. Moore in Norway*.

La începutul războiului Wittgenstein este trecut în categoria *străin inamic* și este obligat să părăsească Anglia. În revanșă, se înrolează ca simplu soldat în armata austriacă în ciuda faptului că fusese reformat pe motiv de hernie, și va participa la război pe toate fronturile.

Din toată aventura acestei etape din viața lui Wittgenstein voi reține acele fapte cu relevanță pentru dezvoltarea filosofiei sale, consemnând situații semnificative pentru transformarea interioară a filosofului în contactul cu limitele inerente ale rezistenței omenești. În fapt, Wittgenstein privește războiul ca pe o afacere personală, o ocazie de transformare și de maturizare, de progres spiritual. El va ține un jurnal scris codificat va face eforturi de conștientizare a valorii vieții sub amenințarea morții, va obține o sporire a sentimentului religios.

¹⁰ Justus Noll, *Ludwig Wittgenstein und David Pinsent*, Berlin, Rowohlt BerlinVerlag GmbH, 1998. Ediția în limba română, traducere de Vlad Cucu-Oancea, București, Editura Paralela 45, 2004.

Întâi va fi repartizat la Cracovia la un regiment de artilerie. În primele luni, în timpul primei campanii austriece spre est servește pe un vas de luptă pe râul Vistula, manevrând un proiector. Se simte părăsit de prietenii de la Cambridge și comunică prin cărți poștale cu prietenii austrieci și germani, primește încurajări de la Frege care își exprimă dorința de a se apropia și de a se cunoaște mai bine după război. În noiembrie 1914 într-o scurtă permisie la Viena ajunge imediat după moartea prietenului său, poetul Georg Trakl, care se sinucisese cu o supradoză de cocaină. Îi trimite o scrisoare lui David Pinsent, în Anglia, prin Elveția și în decembrie primește răspuns. Întors pe front, continuă cu înfrigurare corespondența cu Pinsent și notițele din jurnal. Suportă cel mai greu vulgaritatea și gregaritatea camarazilor soldați, viața la comun și atmosfera din dormitoarele ticsite, dar are șansa de a primi o cameră personală cu ocazia detașării la atelierul de artilerie unde leagă și unele prietenii, dar se lovește de animozitatea unor ofițeri care nu acceptă indicații de la un soldat, chiar dacă acesta posedă pregătire tehnică, și de aceea i se oferă însemne militare de inginer.

Citește *Antichristul* lui Nietzsche pe lângă lecturile de suflet, *Breviarul Evangheliilor* al lui Tolstoi și *Frații Karamazov* al lui Dostoievski.

Primește o scrisoare de la Keynes cu vești despre el și Russell dar nu prea gustă ironia că ar trebui să fie luat prizonier și astfel să fie în siguranță sau că e mai plăcut în război decât să se gândească la logică în Norvegia. Se poate înțelege că pentru Ludwig lucrul cel mai greu era să aibă simțul umorului, fie acesta și englezesc.

Iarna lui 1915 primește cu bucurie vești de la Pinsent cu speranța reîntâlnirii după război și vești de la prietenii norvegieni că lucrările la cabana lui sunt finalizate și că este așteptat acolo. Nu reușește să se acomodeze cu viața în comunitate și face cereri repetate de a fi trimis pe front, dar aceasta se va întâmpla abia peste doi ani.

Comunică cu Pinsent în primăvară, David îi spune că a scris o carte de filosofie care tratează despre logică, adevăr și cunoaștere, dar se dezvoltă spre etică și filosofie generală – moment determinant pentru turnura pe care o va lua *Tractatusul* în următorii ani; în imposibilitatea unei comunicări directe se pare că afectiv și mental Wittgenstein îi răspunde lui Pinsent, lăsându-se influențat de acesta. Consider că în perioada războiului este cel mai important lucru care i se întâmplă lui Wittgenstein, în afară de șansa supraviețuirii.

Ultima scrisoare de la Pinsent e din septembrie 1915; probabil că detaliile nu depășeau ușor cenzura, Wittgenstein află că lucrează ca inginer pentru armată, în fapt David fusese cooptat la centrul de studii aeronautice din Famborough. Într-o scrisoare din vară David îi scrisese că

fratele său căzuse pe frontul francez și insista că războiul nu va schimba relația și sentimentele dintre ei.

Dar nu în dezvoltarea eului filosofic constă adevăratul câștig al războiului, ci în conștientizarea precarității valorilor morale și intelectuale, a tot ce înseamnă demnitate și natură umană în fața fricii de moarte care te reduce la condiția instinctuală și irațională. Wittgenstein fusese detașat pe frontul de est ca simplu soldat și acum se retrăgea prin spațiul glacial al munților Carpați din fața rușilor. Iată ce notează în jurnal după o asemenea experiență:

„Ieri s-a tras asupra mea. Mi-a fost frică! Mi-a fost frică de moarte. Acum am o mare dorință de a trăi. Și este greu să renunți la viață atunci când te bucuri de ea. Tocmai asta este „păcatul”, viața irațională, o viziune falsă asupra vieții. Din când în când devin un animal. Atunci nu mă pot gândi decât la mâncare, băutură și somn. E îngrozitor! Și atunci sufăr și eu ca un animal, fără posibilitatea de salvare interioară. Sunt atunci la mila poftelor și a aversiunilor mele. Atunci o viață autentică este de neconceput.”¹¹

Spre sfârșitul războiului, într-un moment de derută al armatei austriece, Wittgenstein este luat prizonier aproape de Monte Casino, în sudul Italiei, în noiembrie 1918, unde rămâne circa nouă luni. În tot acest timp, scrierea, care se va numi *Tractatus Logico-Philosophicus* la propunerea lui G. E. Moore, l-a însoțit mai întâi sub formă de jurnal filosofic. Ceea ce va supraviețui războiului vine în continuarea discuțiilor de la Cambridge cu clarificări asupra teoriei reprezentării, și atomismului logic, îmbogățindu-se cu teme de etică, estetică și cu deschidere existențială și chiar metafizică. Aceste meditații îi conferă un fundament de rezistență morală și intelectuală. Ni-l putem închipui pe Wittgenstein supus vicisitudinilor și răspunzând îndatoririlor pe care le presupune războiul, violența, iminența morții, având în gând propozițiile și subpropozițiile din *Tractatus*, de fapt acesta fiind un prilej de a se agăța de viață, de onoare, de demnitatea umană, dincolo sau în afara istoriei, salvagardând cruzimea istoriei.

Pun pe seama acestei biografii inclusiv stilul său, uneori lapidar, tăios, uneori expunând doar concluziile meditațiilor sale profunde, încercând să facă lumină în filosofia tihnită și redusă la un ambient comod accesibil, Wittgenstein a impus o radicalitate acolo unde dezbaterea academică își permitea oficiul de a construi tacticos, de a întârzia în dezambiguizarea unor compromisuri ideatice, de a oferi soluții fără să resimtă presiunea lucrurilor nerezolvate ori stringența noilor probleme deschise.

¹¹ Ray Monk, *Op. cit.*, p. 146, în traducerea autorului.

Manuscrisul *Logisch Philosophische Abhandlung* va reuși să îl trimită prin intermediul lui Keynes lui Russell. Din *scrisori* rezultă că rezolvase deja toate problemele importante asupra cărora se aplecase, iar scrierea consemna nu numai sfârșitul unui război, ci și eliberarea lui de problemele fundamentale ale logicii și ale filosofiei. Putem să ridicăm un semn de exclamare asupra unei asemenea coincidențe. Oare tânărul filosof se grăbea, oare momentul istoric era superpozabil peste istoria personală a unei gândiri cu totul inedite și impetuoase? E important de menționat ca gestație a variantei finale că ideile generale au fost redactate în mai multe texte de tip jurnal, *Caietele din 1914-1916*, și în așa zisa scriere *Prototractatus* așa cum a numit-o G. H. von Wright, unul dintre executorii testamentari ai lui Wittgenstein care a găsit-o în 1965. În aceste scrieri de gestație ideile sunt de laborator, uneori trenează, și nu aduc efectiv noutăți, ori lămuriri amănunțite vizavi de exprimările esențializate de tip tractarian. Asemenea izvoare nu fac decât să umple așteptările celor care simt nevoia unor explicații mai largi, eventual a unor referințe inedite, or *Tractatusul* survine drept carte de tip testamentar a unui autor la care se pune *in extremis* problema supraviețuirii fizice.

E simplu să ridicăm o întrebare în acest moment. Ce s-ar fi întâmplat dacă Wittgenstein ar fi fost ucis în război, cât de formidabile ar fi fost *Prototractatusul* și *Caietele* vizavi de ceea ce s-a confirmat a supraviețui sub numele de *Tractatus*? Răspund: probabil că într-o mult mai mică măsură, cu o cu totul altă notorietate a lui Wittgenstein. De fapt, după cum reiese din *scrisori*, filosoful a vrut să își distrugă toate scrierile premergătoare *Tractatusului*, ceea ce pare normal atâta timp cât ele prefigurează varianta finală, fiind un atelier de lucru pentru aceasta. Dacă reușim să ne dispensăm de un anumit tip de rigoare auctorială putem să descoperim sugestii, piste, idei valoroase care întregesc spectrul de așteptări ale unui cititor interesat.

Documentele din această perioadă sunt scrisorile către Russel (1912-1923), către Moore (1913-1914), Paul Engelmann (1917-1923), Ludwig von Ficker (1915-1920)¹² și *Caietele din 1914-1916*¹³.

3.9. Publicarea *Tractatusului* și întoarcerea la filosofie

Episodul publicării celebrei cărți îmbracă aspecte tragi-comice, confuzii, orgolii, răsturnări de situație precum în *Comedia dell'arte*.

¹² *Wittgenstein in Cambridge: Letters and Documents 1911-1951* Edited by Brian McGuinness, Blackwell Publishing Ltd, 2008. Menționez și selecția tradusă în limba română, *Ludwig Wittgenstein, Scrisori despre Tractatus*, traducere și studii introductive de Cătălin Cioabă și Andreea Eșanu, București, Humanitas, 2012.

¹³ Ludwig Wittgenstein, *Notebooks 1914-1916*, Blackwell Publishing Ltd, 1998, o selecție în limba română apare în limba română sub titlul *Jurnale 1914-1916*, traducere de Gheorghe Ștefanov, București, Humanitas, 2010.

Întors la Viena din prizonierat, Wittgenstein se adresează unor editori lipsiți de intuiție și entuziasm, care îi cer referințe ca să-i publice cartea, singurul în măsură să le ofere fiind Bertrand Russell. La sfârșitul lui 1919 Wittgenstein se întâlnește cu filosoful englez în Olanda și discută *Tractatusul* punct cu punct, mai tânărul autor fiind măcinat de temerea de a nu fi înțeles. După câteva luni primește introducerea lui Russell, o dă la tradus în limba germană, un alt prilej de nemulțumire, fiindcă textul își pierde subtilitatea și rafinamentul, de aceea autorul se hotărăște să renunțe la ea. Drept care editura prezumtivă a *Jurnalului Logico-Filosofic* își declină intențiile de publicare a manuscrisului. În vara lui 1920 îl găsim pe Wittgenstein scriindu-i lui Russell că nu se mai gândește să-și publice cartea, cu argumentul „lucrarea mea, ori este o operă de prim rang, ori nu este o operă de prim rang. În al doilea caz – cel mai probabil sunt eu însumi împotriva publicării ei. Iar în ceea ce privește primul caz, atunci este totuna dacă e publicată cu douăzeci de ani sau cu o sută de ani mai devreme sau mai târziu”.¹⁴

Drept care Wittgenstein se hotărăște să se facă învățător, urmând să se școlească pentru aceasta, și lasă manuscrisul în seama lui Russell care se simte investit să facă tot ce se poate pentru publicarea lui. Nu e vorba numai de o obligație prietenească sau morală, ci de una legată de interesul și de valoarea științifică a cărții, de care filosoful consacrat era încredințat. Russell traversa o perioadă cu evenimente inegale și solicitante, fusese nu demult în închisoare pentru luările de poziție pacifiste, publicase o carte, fusese profesor la Pekin, urma să i se nască un copil, intenționa să se căsătorească pentru ca urmașul să-i moștenească titlul nobiliar de conte.

În urma demersurilor lui Russell apar două inițiative independente pentru publicarea cărții lui Wittgenstein: o ediție bilingvă în urma discuției cu Ogden în cadrul „The International Library of Psychology & Philosophy” editate de Kegan Paul și apariția lucrării în limba germană în revista „Annalen der Naturphilosophie” editată de Wilhelm Ostwald. Această posibilitate este obținută de o apropiată a lui Russell, Dorothy Wrinch, după ce încercase fără succes la Cambridge University Press. Întors din Orientul îndepărtat, Russell îl anunță pe Wittgenstein de cele două variante, cea germană, condiționată de publicarea prefeței lui, nu-l bucură pe autor, cealaltă ar prezenta mai multă încredere. În perioada în care se fac aceste demersuri, Wittgenstein e la Trattenbach ca învățător, Russell e prins cu viața personală, și editorul german e total dezinteresat de acuratețea manuscrisului și de corecturile care ar fi trebuit făcute. Wittgenstein însuși comunică prin intermediari, și află la un moment dat că a apărut *Logische Philosophische Abhandlung* dar intră în posesia unui exemplar abia în aprilie

¹⁴ Scrisori despre *Tractatus*, ed. cit., p. 109.

anul următor, chiar de la Ogden, editorul englez. Wittgenstein a renegat această ediție, apărută cu multe greșeli, dar confuzia continuă fiindcă traducătorii englezi Ramsey și Ogden se ghidează după ediția germană, care suprapusă peste manuscrisul lui Wittgenstein provoacă o serie întreagă de nedumeriri. Acestea îi sunt transmise autorului și se realizează o comunicare intensă pentru eliminarea erorilor, unele externe, și altele ridicate de însuși textul ca atare. Din fericire este ales titlul *Tractatus Logico-Philosophicus* pentru varianta bilingvă și nu acela de *Logică Filosofică*, cum ar fi preferat Ogden pentru a fi mai vandabilă. Wittgenstein îi scrie că nu știe ce ar putea să însemne „Logică filosofică” dar că titlul acesta s-ar potrivi de minune cu nonsensul întregului.

Participând la aceste demersuri conștient de compromisul publicării, în imposibilitatea de a fi aproape de eveniment, corespondența lui Wittgenstein cu Ogden e plină de autoironie, cinism și infatuare. Refuză sau lasă la latitudinea editorului faptul de a include note biografice. În discuție se invocă și faptul că *Tractatusul* este prea subțire și editorul voia să publice și notele lămuritoare trimise de Wittgenstein pentru clarificarea traducerii, ceea ce îl face pe filosof să pluseze recomandând adăugarea unui număr de pagini albe în care cititorul să înjure autorul fiindcă nu l-a înțeles. Comedie? Parodie? Destin? Wittgenstein va ceda toate drepturile de autor editurii „Paul Kegan” și nu va obține niciun penny pentru niciuna dintre edițiile *Tractatusului*.

Abia în 1929 se va reîntoarce la Cambridge ca cercetător și în același an își va da doctoratul cu *Tractatusul*. În această perioadă mai publică un articol *Some Remarks on Logical Form* într-un volum suplimentar la *Proceedings of the Aristotelian Society*- acestea fiind singurele publicații antume ale lui Wittgenstein.

Chiar dacă în acest timp are alte ocupații, Wittgenstein nu se rupe total de filosofie, stau mărturie discuțiile și vizitele lui Ramsey care contribuie decisiv la întoarcerea sa la Cambridge. De asemenea, filosofii austrieci, Moritz Schlick, Friedrich Weismann, Rudolpf Carnap, discipoli declarați, îl vor cunoaște pe Wittgenstein, mai întâi prin intermediul *Tractatusului*, apoi personal, iar discuțiile cu acesta vor contribui la înființarea și funcționarea Cercului de la Viena. Un moment remarcat în biografia lui Wittgenstein este conferința filosofului și matematicianului olandez, L. E. J. Brouwer din martie 1928, de la Viena, „Matematică, Știință și Limbaj”. Conferința atrage atenția lui Wittgenstein prin unele teme comune, dar și prin depășirea cadrului tractarian de pe poziții intuiționiste (matematica, știința, filosofia sunt intuiții, au caracter mental), ceea ce îl va face pe Wittgenstein să dezvolte concepția tractariană și să adopte noi poziții. La Cambridge discuțiile și criticile aduse de Ramsey și Piero Sraffa

(filosof și economist italian) dau o nouă turnură ideilor filosofice ale lui Wittgenstein.

Nu întâmplător, în anul 1930, când se produce o reșezare și o reevaluare a situației fundamentelor matematicii, cu ocazia Congresului de la Königsberg, punctul de vedere al lui Wittgenstein se face auzit prin vocea lui Waismann în confruntarea cu pozițiile de referință din filosofia matematicii, logicism, formalism, intuiționism¹⁵.

Filosoful austriac nu va propune efectiv o a patra cale în filosofia matematicii, cu toate că lucrurile pot fi privite și în această manieră, ci va găsi punctele nevralgice ale celor trei poziții ajungând să conteste relevanța unor fundamente pentru matematică și cu aceasta pregătind terenul unor noi concepții în filosofia matematicii: constructivism, convenționalism, verifiționism.

Toată exegeza este de acord că Wittgenstein se va desprinde treptat de concepțiile fundamentale din *Tractatus*: ideea că limbajul este o imagine a lumii, că propoziția generală este o funcție de adevăr a propozițiilor elementare care reprezintă stări de lucruri, și în genere de pozițiile logiciste ale lui Frege și Russell, contestând ideea unor fundamente ale matematicii.

Dar Wittgenstein își va dezvolta în următorul deceniu o concepție proprie despre matematică, despre limbaj, știință, antiraționalism (antikantianism), antidescriptivism, reprezentacionism, intensionalism, viziuni ce conțin răspunsuri și căi de elucidare.

Matematica va ocupa un domeniu distinct al rațiunii în măsură să organizeze datele concrete ale cunoașterii, matematicul e un domeniu nemotivat logic, intuiționist sau altfel, cu alegeri și atitudini directe, nemijlocite, operaționale, locale, cu autonomie proprie, tehnici, soluții, cu propriile structuri gramaticale.

Din 1929 devine cetățean britanic, obține o bursă de la Trinity College, până în 1935. Vizitează Rusia cu gândul de a reveni definitiv acolo, dar nu își mai duce la capăt intenția. Singurătatea e o nevoie creatoare și se retrage din nou un an în Norvegia, la cabana sa, unde va începe să scrie investigațiile filosofice. Pulsul creator la Wittgenstein e punctat de momente de retragere din societate, dar nu din filosofie. Alternează evadările din lume cu întoarcerile la universitate, un fel de Zarathustra nietzschean, și îi urmează lui Moore la catedra de filosofie de la Cambridge abia în 1940. Rămâne ca profesor până în 1947 când se retrage din proprie

¹⁵ A se vedea Iulian Grigoriu, „Elemente de filosofie wittgensteiniană a matematicii în contextul ideatic al anilor `30”, în *Revista de Filosofie*, tomul LXVI, nr. 5, septembrie - noiembrie, București, Editura Academiei Române, 2019, pp. 615-649 http://www.institutuldefilosofie.ro/e107_files/downloads/Revista%20de%20filosofie/2019/Rev.%20filos.,%20LXVI,%205,%202019/IULIAN%20GRIGORIU,%20Elemente%20de%20filosofie%20wittgensteiniana%20a%20matematicii.pdf.

inițiativă. Nu trebuie uitată contribuția consistentă din 1941-1944, când se dedică voluntar eforturilor de război ale Marii Britanii.

Ar fi putut, la fel de bine, să fie inginer, arhitect, dirijor, medic, dar a fost filosof peste toate acestea.

Consider că natura căutătoare și neliniștită a lui Wittgenstein se reflectă în opera și în maniera sa sincopată de a scrie, autorul își poartă cititorul din suspans în suspans. Un astfel de temperament își găsește echilibrul în operă, și opera îi reflectă personalitatea.

Filosofia lui Wittgenstein este pătrunsă de un stil propriu, așa cum s-a remarcat, evident și în modul în care vorbea, în retorica lui Wittgenstein atunci când își ținea cursurile, când dicta, când își prezenta o idee. Cu această manieră și-a influențat toți discipolii care ajungeau să îl imite involuntar.

„Ceea ce face ca opera unui om să fie clasică este adesea tocmai această multiplicitate, care invită și, în același timp, se opune dorinței noastre de înțelegere clară”.¹⁶

Bibliografie

Anscombe, G. E. M., „Ludwig Wittgenstein”, în *Philosophy* 70, Cambridge, 1995.

Grigoriu, Iulian, *Cu Wittgenstein la mânăstire*, București, Editura Paideia, 2003.

Grigoriu, Iulian, „Elemente de filosofie wittgensteiniană a matematicii în contextul ideatic al anilor `30”, *Revista de Filosofie*, tomul LXVI, nr. 5, septembrie - noiembrie, București, Editura Academiei Române, 2019.

Monk, Ray, *The Duty of Genius*, New York, Penguin Books, 1990.

Noll, Justus, *Ludwig Wittgenstein und David Pinsent*, Berlin, Rowohlt BerlinVerlag GmbH, 1998.

Noll, Justus, *Ludwig Wittgenstein & David Pinsent*, traducere în limba română de Vlad Cucu-Oancea, București, Editura Paralela 45, 2004.

Russell, Bertrand, *Autobiography*, London and New York, Routledge Classics, 2010.

Russell, Bertrand, *Introduction to Mathematical Philosophy*, London: George Allen & Unwin, Ltd. /New York: The Macmillan Co., first published May 1919/2010.

Wittgenstein, Ludwig, *Prototractatus, An Early Version of Tractatus Logico-Philosophicus* By Ludwig Wittgenstein. Edited by B. F. McGuinness, T.

¹⁶ Georg Henrik von Wright, „Ludwig Wittgenstein, A Biographical Sketch”, *The Philosophical Review*, Vol. 64, No. 4, oct., Duke University Press, 1955, pp. 527-545.

- Nyberg and G. H. von Wright, with a translation by D. F. Pears and B. F. McGuinness, an historical introduction by G. H. von Wright and a facsimile of the author's manuscript, London, Routledge and Kegan Paul, 1971.
- Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, traducere, cuvânt introductiv și note de Alexandru Surdu, București, Humanitas, 1991.
- Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, trad. Mircea Dumitru și Mircea Flonta, notă istorică Mircea Flonta, note de Mircea Dumitru, București, Humanitas, 2001.
- Wittgenstein, Ludwig, *Notebooks 1914-1916*, Blackwell Publishing Ltd, 1998.
- Wittgenstein, Ludwig, *Jurnale 1914-1916*, traducere de Gheorghe Ștefanov, București, Humanitas, 2010.
- Wright, G. H., „Ludwig Wittgenstein, A Biographical Sketch”, *The Philosophical Review*, Vol. 64, No. 4, oct., Duke University Press, 1955.
- The Cambridge Companion to Wittgenstein*, edited by Hans Sluga, David G. Stern, Cambridge University Press, 2006.
- Wittgenstein in Cambridge: Letters and Documents 1911-1951* Edited by Brian McGuinness, Blackwell Publishing Ltd, 2008.
- Ludwig Wittgenstein, Scrisori despre Tractatus*, traducere și studii introductive de Cătălin Cioabă și Andreea Eșanu, București, Humanitas, 2012.